

A KONZERVATÍV KORSZAK ILLÚZIÓJA

KISS VIKTOR

„A korszak egy szellemi természetű rend, egyfajta közös hangulat, ízlésvilág [...] A korszakot kulturális áramlatok, kollektív meggyőződések és társadalmi szokások adják. [...] Most ez a feladat áll előttünk, a [konzervatív] korszaképítés feladata” – mondta Orbán Viktor híres 2018-as tusványosi beszédében. Ezzel a miniszterelnök rábólintott a hazai jobboldali elitcsoportok kulturális térfoglalási törekvéseire. A konzervatív oldalon alapvetőnek tekinthető meggyőződés, hogy a kultúrharc főszereplői az eszméket képviselő értelmiségi-politikai körök, fő eszközeik pedig az intézmények és a politikai kurzusok. Eszerint jobboldali és baloldali aktorok versengenek azért, hogy a nekik szimpatikus és az ő hatalmi céljaikat szolgáló elemeket ültessenek el a társadalom nagy többségének a fejében (és lelkében). Innen nézve bírálják az elmúlt ötven év liberális túlsúlyának extrém és vállalhatatlan következményeit – mondjuk az LGBTQ+-kérdések vagy a „toleráns intolerancia” jelensége kapcsán. Számomra nem kell bizonygatni, hogy a jobboldal által citált patológiák nagyon is léteznek. A baloldali kultúrkritika régóta beszél ezekről: gondoljunk csak Mark Fisher *Kilépés a vámpírkastélyból* című hírheft szövegére. A fenti megközelítésben azonban a kultúrának olyan represszív felfogása köszön vissza, amely teljességgel elfogadhatatlan. Valójában ez a megközelítés nem csupán a konzervatívok sajátja, osztozik benne az ún. baloldali populizmus és a posztkádárizmus számos képviselője is. Ezen elnyomó kultúrafogalom hívei gyakorta hivatkoznak Antonio Gramsci munkásságára, amikor a politika fő kérdésének azt tekintik, hogy ki gyakorolja a kulturális hegemoniát. Akié a hegemonia, vélik, az alakíthatja a társadalmat, a hétköznapi emberek tudatát (*common sense*); az a párt, amely rendelkezik az állam és a civil társadalom erőforrásai felett, tömegtámogatást építhet az általa kívánatosnak tartott modell mögé, és befolyásolhatja az emberek távlati politikai perspektíváit is. Vagy ahogy Békés Márton megfogalmazza *Kulturális hadviselés* című kötetében: egyetlen politikai rendszer sem maradhat hatalmon tartósan, amelyik nem képes kulturális korszakot építeni maga alá. Ebben az írásban a kultúrharc állását vizsgálom.

ELNYOMÓ ÉS FELSZABADÍTÓ KULTÚRA

A kortárs jobboldal számtalan szereplője érzékeli, hogy a kulturális küzdelmek válnak elsődlegessé a globális-posztmodern kapitalizmus időszakában. („Csak a kultúra számít” – mondja az említett Békés.) Ebben teljesen igazuk van, és ennyiben sokkal jobban értik a körülöttünk zajló folyamatokat, mint a hagyományos baloldal jelentős része. Mégis egy világ választja el egymástól a jobboldali (ellen)forradalom és a posztmarxista/autonomista (ellenkulturális) forradalom képviselőit, amikor saját projektjük kívánatos irányát felvázolják. Míg előbbi

semmi kivetnivalót nem talál az állam, a politika központi szerepében, és döntően intézményi térfoglalásban gondolkodik, addig utóbbi inkább alulról építkezne, és éppen az uralkodó kultúra, az intézmények, az állam és a politika alóli felszabadulás esélye izgatja – mint idehaza Bagi Zsoltot *Az esztétikai hatalom elmélete* című munkája megírása során. Végző soron posztmarxista/autonomista nézőpontból az az egyik legnagyobb probléma a hazai kormányzati gépezet működésével is, amit talán (nyilván a jelenlegi világpolitikai fejleményekre utalva) tálib-paradoxonnak nevezhetnénk.

A tradicionalista és premodernista gyökerű jobboldal ugyanis világszerte úgy látja, hogy az elmúlt évtizedekben hatalmas kulturális fordulat zajlott le, amelynek eredményeként az amerikanizált/nyugati, a bolsevik/posztkommunista, a kulturális marxista, a progresszív, a liberális/posztmodernista, vagy éppen globalista szereplők sokasága erőszakos és elnyomó szerepben lépett fel saját céljainak megvalósítása érdekében. A feladat ezért alapvetően a kulturális felszabadulás. E diagnózis magvával a radikális-forradalmi baloldal legtöbb

a feladat a kulturális felszabadulás

képviselője egyet is ért. Azt láthatjuk azonban, hogy ennek az emancipációs programnak a megvalósítása során a jobboldal világszerte nem riad vissza attól, hogy maga is elnyomó politikai rendszereket hozzon létre, és maga is erőszakos eszközökkel vezessen be alapvetően hierarchikus, autoriter, monolit, represszív, merev és kizárásra törekvő kultúrformákat.

A tálibok felszabadítják Afganisztánt a nagyhatalmi-kolonialista elnyomás, a liberális demokrácia és az amerikai életforma exportja stb. alól, de ezzel párhuzamosan egy politikai diktatúrát hoznak létre, sokak számára végzetes iszlám fundamentalista kultúrával. Hasonló történt idehaza a CEU, az SZFE, az egyetemek alapítványi tulajdonba adása stb. ügyében is: a jobboldal azért akar felszabadulni a globális kapitalizmus és liberális elitjeinek kulturális elnyomása alól, hogy helyette egy neki sokkal jobban tetsző kultúra dominanciáját hozza létre.

Azt tapasztalom, hogy az új jobboldali térfoglalás hívei alapvetően értik félre helyzetüket a posztmodern kapitalizmus időszakában. Azt gondolják, hogy a kommunisták, a progresszívek, a globalisták, az utópisták ellen kell fellépniük: az „örök baloldal” ellen, amelyik tovább folytatja romboló tevékenységét. A kultúra azonban *nem* eszmények megvalósulása és *nem* valamiféle időtlen pozícióharc aktuális állása. Lehet, hogy az értelmiség szalonjaiban konzervatívok és progresszívek ilyesféle harca dül, a társadalmi-gazdasági térben ellenben egészen más, nagyon is konkrét és anyagi küzdelmek zajlanak. Ezek a konfliktusok két évszázada a „demokratikus forradalommal” (Ernesto Laclau) kezdődtek, amikor a társadalom többség hadat üzent a felette uralkodó kisebbségnek, megkérdőjelezte a nagy hierarchiákat, előjogokat és igazságtalanságokat. A 19. században ez a szociális forradalommal egészült ki, amely (elsősorban a kapitalizmus akkori formája miatt) az egyenlőtlenségek, a kizsákmányolás és a társadalmi háló felbomlásának következménye volt. Az osztályharc hipotézise, ahogyan azt Marx és Engels elgondolta, tulajdonképpen egy, a munkások helyzetére alapozott disztópia a szociális szakadékkal megbirkózni képtelen burzsoázia korából. Leninnél e kétféle lázadás egymásba olvad (például az imperializmus kapcsán), majd Sztálin éppen egymás ellen játssza ki őket, amikor a munkásosztály elnyomását a legnagyobb demokratikus tettnek állítja be – hiszen a totalitárius állam és a mindentudó élcsapat éppen a munkások érdekét, a többséget szolgálja.

A nyugati világban azonban egy harmadik típusú lázadás is kirobbant a 20. század derekán: mégpedig az ún. kulturális forradalom, mindaz, amit röviden 1968-nak nevezünk. A kulturális forradalom persze szintén nem arról szólt, hogy a haladó baloldali értelmiségi métely utat tört magának. 1968 résztvevői azt ismerték fel, hogy a modern ember nemcsak hatalmi és termelési viszonyokba születik bele, de a mindennapi élet „kulturális” struktúráiba is. Ezek a viszonyok pedig *éppen úgy politikaiak*, mint az előbbiek: tehát a fenntartásokban érdekelt és az ellenük lázadó, az erőforrásokkal rendelkező és az azok híján lévő stb. egyének és csoportok valódi tusája alakítja őket. A kultúra: ideológia – hiszen elfedi saját geneziséjét és létezésének tényleges okát. A kulturális

forradalom tehát azzal kezdődik, hogy mind többen felismerik: *az elnyomás tényleges helye a (poszt)modern világban a mindennapi élet.* Megpillantják, ahogy a regnáló autoritás rátukmálja a neki tetsző kultúrformákat a társadalom passzív többségére, vagyis sikerre viszi térfoglalását. Az erősek kijelölik a nők/feketék/melegek/fogyatékosok helyét; az iskola, a gyár, a hadsereg és a család katonás rendben működik; a fogyasztói társadalom, illetve média bekebelezi az egész létünket; a Civilizáció elfojtja Éroszt; a nyelv, a hit és a tudás csöppet sem semleges; a hétköznapijainkat áthatja a kihasználás (kizsákmányolás), a marginalizáció, az eszköztelenség, a dominancia és az erőszak; a normalitás kényszere, a testünk kívülről vezénylése szűk falak közé zár stb. Nem nehéz belátni, hogy ebben a helyzetben éppen azt a tekintélyt, a Nagy Másikat kérdőjelezi meg végérvényesen, aki a konzervatívok (egyik) kulcsfigurája. Azáltal, hogy az Atyát, az Iskolamestert, a Patriarchát, a Vezért, az Istent, a Főnököt, a Kánont, a Nyelvet stb. nem tekintjük immár a törvény megfellebbezhetetlen forrásának, Krisztus szava sem több pusztá véleménynél és erkölcsi útmutatásnál, amire saját hívei is megejtő könnyedséggel legyintheznek időnként. Nem a tekintély, hanem „csak” a *hagyományos* tekintély lesz oda.

Mi sem bizonyítja inkább, hogy mennyire kevés jobboldali értette meg hatvannyolcat, mint hogy szélsőséges tekintélyellenességgel vádolták meg azt. Pedig a lázadások nagy kérdése ez volt: *lehetséges-e felszabadító tekintély az eddigi elnyomó típusú helyett?* Sokan előbb látták a Marx–Mao–Marcuse hármasban, Mick Jaggerben, a szexuális forradalmár Janis Joplinban, a gerillaharcos Che Guevarában, ezt remélték Jézustól, a Szupersztártól, ezért ment Yoko Ono és John Lennon Indiába és ezt testesítette meg az apró dzsedilovag, Yoda a *Csillagok háborújában*. Jacques Lacan, a strukturalista pszichoanalitikus egy anekdota szerint a lázadó diákok által vérig sértve jegyezte meg hirtelen felindulásában: „Önök mint forradalmárok csak új gurukra vágnak. Ne féljenek. Megkapják!” 1968 ilyen irányú félsikere azóta is nagy dilemma a baloldalon. A kritikai pedagógia ma is azt mondja, hogy az autoritás szerepe az, hogy megtanítsa felszabadulni. A sors fintora, hogy a vágyott „felszabadító tekintélyeket” végül a gyűlölt fogyasztói társadalom adta meg az embereknek – Madonnától a pornóiparig, az influenzaszerektől az életmódtanácsadókig.



Kiss Viktor: *Kívül/Belül – Egy új politikai logika* (2021)

KONZERVATÍV VAGY FORRADALMI KORSZAK?

Elméleti értelemben azonban mégsem ezeken a pontokon van a legnagyobb vitám a konzervatív (ellen)forradalom és a jobboldali kulturális térfoglalás híveivel. A fő különbség alapállásunk között, hogy míg szerintük egy konzervatív korszak beköszöntének kapujában toporgunk, szerintem ez illúzió, és éppen az ellenkezője az igaz: *korszak sosem volt talán még ennyire forradalmi, mint napjainkban!* A jobboldal persze világszerte látványos sikereket ér el a nagypolitikában (Orbán Viktor és Donald Trump migrációs politikájától a Talibán győzelméig), a társadalomban újra keletje van a vallásoknak és a tradicionalista értékeknek, és mindenütt a (neo)liberális korszellelem elbizonytalanodásának, a korábban uralkodó pozícióban lévő elitek súlyvesztésének és kudarcainak lehetünk tanúi. De nem lehet, hogy ez éppen nem az idő helyrebillenésének a jele, hanem annak, hogy az végérvényesen elveszett? Hogy egy átmeneti korszakban élünk, amely újabb és újabb átmeneti korszakokhoz vezet majd? Vagy a posztmarxista társadalomkritika nyelvén megfogalmazva: nem arról van-e szó, hogy nincs visszaút sem a premodern időkbe, sem a modern kapitalizmus periódusába – a mai konzervatív kulturális-politikai hullám pedig éppen annak a bizonyítéka, hogy a kapitalizmus posztmodern változata végérvényesen beköszöntött?

A posztmodern kapitalizmus fogalma számomra nem egyszerűen annyit jelent, hogy amiben élünk, az már nem a modern tőkés világ. Maga a *kapitalizmus is rendelkezik immár valami mélyen posztmodern meghatározottsággal.* A változás lényege, hogy míg korábban a kapitalizmust egyetlen egységes rendszerként lehetett megragadni és értelmezni (termelési mód, expresszív totalitás, gazdasági rendszer, világrendszer, osztálytársadalom stb.), napjainkban inkább

a rendszertelenség uralkodik: a tőkének egy komplex, sokszereplős, állandóan változó és többdimenziós térben kell megtalálnia saját akkumulációjának lehetőségét. David Harvey *The Condition of Postmodernity – An Enquiry into the Origins of Cultural Change* című munkájában szembeállította a kapitalizmus fordista és posztmodern változatát, utóbbi újdonságát a tőke flexibilis jellegében jelölve meg. A mai kapitalizmus posztmodern tehát annyiban is, hogy nincs állandó szerkezete és természete – hacsak nem ez a fluiditás maga.

A posztmodern globális kapitalizmus időszakában tehát nem a konzervatív korszak beköszöntéről, hanem éppen annak elmúltáról szól a történet. A fordizmus idején a tőke célja ugyanis az volt, hogy egyre hatékonyabb formában szervezze újra a tőkés világot, stabil és racionális kereteket biztosítva a profit hosszú távú realizálása számára. A modern kapitalizmus (a nyugati jóléti államok világa és a hozzá igen hasonlatos desztalinizált létező szocializmus) tehát alapvetően a fennálló viszonyok konzerválására helyezte a hangsúlyt. *Ez az 1945 és 1989 közötti időszak volt a valódi konzervatív korszak.* A globalizáció időszakában egyszerűen maga a rendszer nem hisz többé a rendszerszerűség mindenhatóságában. A posztmodern kapitalizmus fogyasztói világában a tőke úgy gondolja, hogy a siker kulcsa a változtatás – hiszen ez jelenti az egyes tőkés előnyét a másikkal szemben a könnyörtelen globális versenyben, a nyereség forrását az állandóan telítődő piacokon. Az állandó technikai-kulturális átalakulások váltak a profit forrásaivá a szabályozott keretek között elsajátított értéktöbblet helyett. Valóra válik, amit Marx a *Kommunista kiáltványban* látónoki módon előre jelzett: a posztmodern kapitalizmusban „az összes újonnan kialakuló viszonyok elavulnak, mielőtt megcsontosodhatnak [...] minden, ami állandó, elpárolog.”

Ami tehát megváltozott, hogy „a termelők nem függenek többé egyszerű, lassan változó termékektől, a vásárlók által jól ismert márkanektól és garantált-szabályozott nemzeti piacoktól” – állítja Scott Lash és John Urry a *Disorganized Capitalism* című, egyik legfontosabb posztmarxista szöveg szerzőpárosa. A mai kapitalizmusban az értékesítés sikere a folyamatos technológiai fejlesztést, az állandó innovációt és a kulturális tér folyamatos alakítását követeli meg. A vállalkozóknak a korábbi tömegtermékek iránti igény helyett immár olyan „posztmodern” elvárásoknak kell megfelelniük, mint a személyes, az egyedi,

a tőke szerint a siker kulcsa a változás

az izgalmas – általában az egyre erősödő szolgáltató szektorhoz kapcsolódva. Ráadásul egyre több globális versenytárs között a sikerhez immár nem elég a méretgazdaságosság és a termelési költségek csökkentése – különösen, hogy az áru egyre többször kulturális és információs jelleget ölt. Minden állandóan változik: a gazdasági szereplők, a termékek, a szolgáltatások, de még maguk

a fogyasztók is. A korábbi évtizedek sikercégének nevére utalva Benetton-kapitalizmusnak is hívják azt a periódust, amikor a piaci siker kulcsa a marketing, a személyes eladás és kötődés, a látványosság (United Colors of Benetton), a gyors információszerzés és alkalmazkodás, a kreativitás, a kis szériában gyártott termékek, a rugalmas foglalkoztatás, a trendek alakítása és nem utolsósorban a szaktudás, valamint a munkavállalók azonosulása a futó projektekkel. Míg a modern kapitalizmus ikonikus szervezeti formája a monumentális gyári üzem volt, addig napjainkban a *startup*-forradalom újabb és újabb fejezeteinek lehetünk tanúi: Detroit leépült, a Szilikon-völgy viszont virágozni kezdett. A nagy autógyártó, fegyvergyártó, olajkereskedő bankár vagy médiamágnás családok (és vállalatok) helyett Mark Zuckerberg, Steve Jobs és Elon Musk lettek a hősök, akik azért válnak mind gazdagabbá, mert állandóan van egy új „nagy dobásuk” – mint utóbbi esetében az önzetű autó, az úrturizmus, az androidok vagy az agyimplantátumok kutatása.

MELYIK HARC LESZ A VÉGSŐ?

Bár mindkét fél arról beszél, hogy a 21. század elejére egy kulturális világháborúba csöppentünk, a *kulturális ellenforradalom* (jobboldali) és az *ellenkulturális forradalom* (baloldali) hívei mintha nem ugyanazt a háborút vívnák. Előbbiek



Térfoglalás – Kohászok munkásgyűlése, 1949
(Fortepan / Bauer Sándor)

a posztmodern korszakot a végső veszélyeztetettség időszakának élik meg, amikor az általuk képviselt eszmények, hagyományok és értékek teljes eltörlésére törnek a globális és progresszív erők. A posztmodern számukra a modernitás végítélete, amelyet minden rendelkezésre álló eszközzel meg kell akadályozni. A „nagy szétbomlás” tézise ugyanakkor, amely állítólag a hatvannyolcasok áldásos tevékenységével vette kezdetét, teljes félreértése a tényleges történéseknek. Utóbbiak szerint inkább a „nagy megsokszorozódásról” volna érdemes beszélni: a posztmodern kapitalizmus egyik legfontosabb hozadéka, hogy a profit elsősorban többé már nem a termelés (az értéktöbblet elsajátítása), hanem a fogyasztás (az extraporfit) oldalán realizálódik – *tehát a siker alapvetően kulturális tényezőktől (logikáktól) függ.* Ahogyan legutóbbi könyvemben (*Kívül/ Belül – Egy új politikai logika.* 2021) ezt részletesen elemzem: a tőke permanens forradalmat folytat a társadalom többsége azonosulásának elnyeréséért. A termékeket minél drágábban kell értékesíteni az állandóan telítődő piacokon, az újabb és újabb szolgáltatásokra, élményekre, tevékenységekre stb. vevőt kell találni, a célcsoportokat létre kell hozni és mozgásban kell tartani, a virtuális valóságokat élettel kell megtölteni, és el kell érni, hogy az emberek életmódja az állandó vásárlás köré szerveződjön. *Mindennek eszköze és kerete a kultúra.*

A kapitalizmus jelenlegi korszakában nem érvényes többé a tőke dialektikája, amelyhez a radikális-forradalmi baloldal várakozásai évszázadnyi ideig kapcsolódtak. A modern és a korai kapitalizmus idején védhető volt az a tézis, miszerint a rendszer épül, de csak hogy romhalmazzá váljon, megerősödik, de csak hogy összeomoljon, rendszert alkot, de csak hogy megdőntsék, gátlástalanul halad előre, de csak hogy végső válsága felé rohanjon stb. A posztmodern kapitalizmusban az az igazán figyelemre méltó, hogy a tőke romboló és építő természete nem egyszerre van jelen (mint az ellentétek egysége és konfliktusa), de nem is egymás után jelenik meg (mint tézis és antitézis, amely a kommunista szintézisre vár). Napjainkban, *miközben globális szinten a tökéletes rombolás a rendszer alapja, bizonyos kiváltságos helyeket tartanak fenn az építés céljából,*

állandó felfordulást okoz a posztmodern kapitalizmus

amelyek nélkülözhetetlenek a nyereség realizálása céljából. A posztmodern kapitalizmusban tehát a világ különböző részein a tőke két egymásnak ellentmondó elvet érvényesít. A bolygó nagy részén az állandó rombolásra, a kifosztásra, a gátlástalanagra, káoszra és elnyomásra épít. Vannak azonban olyan részei a világnak, amelyeket az új kulturális kapitalizmus létrehozására „szemeltek ki”, amelynek lakóit arra szántak, hogy fogyasztóként és bizonyos munkák elvégzőjeként tegyék teljessé a profitért folytatott könyörtelen hajszát.

Ebben az új világban a kiváltságos helyzetnek és a sokak számára elérhetetlen utópiának nem a rendszertől való megszabadulás helye, vagyis a Kívül tűnik immár (a kommunizmus, ahogyan ezt korábban nevezni szokták), hanem a Belül, amely a stabilitás, kiszámíthatóság, a jólét, a biztonság, a rend, az állandó kihívástól és fenyegetéstől mentes élet burka. Ahogyan az előbb említett könyvemben részletesen is elemzem: a falakkal körülvett Belül lesz korunk nagy álma, ami azonban csak néhány száz milliárdnak adatik meg a Föld kilencmilliárdos népességéből. A mai konzervatív politikai légkörnek az egyik legfontosabb kiváltó oka, hogy a jobboldal idejekorán ráértett a privilegizált nyugati ember mindennapjait meghatározó alapvető veszélyeztetettség érzésére, így hozva létre az „apokaliptikus Belül” diskurzusait, a nemzet, a nyugati civilizáció, a hagyományok (munka, család, mítoszok) stb. megmaradásért vívott élet-halál harc képeit.

Amennyiben azonban a mai politika legmélyebb titkát keressük, akkor azt láthatjuk, hogy annak valódi magva mégsem elsősorban az, hogy túl sokan kívánnak ezekre a kiváltságos helyekre kerülni, vagy hogy a Nyugat bezárkózik saját határai mögé, igazolva és megőrizve privilégiumait mondjuk a bevándorlókkal szemben. A mai korszak felkavaró igazsága nem más, mint hogy az áhított „biztonságos helyeket” a kapitalizmus valójában nem tudja megadni még keveseknek sem. Ebben egyrészt meggátolja, hogy a Kívül világában véghez vitt gaztettek időről időre visszaütnék a Belül világra is – gondoljunk az ökológiai katasztrófa egyre valószínűsőbbé válásának tényére, a terrorizmusra vagy a menekültek megállíthatatlan áradatára. Másrészt minden stabilitást romba dönt az a tény, hogy a globális sivatag zöldellő oázisai egyben a fogyasztói társadalom, a kulturális kapitalizmus színterei is. Amelyek az életmódunk, a gondolkodásunk és a pszichénk állandó újraformálására, ezzel együtt pedig folyamatos alakításunkra és autonómiánk teljesen látszólagos voltára épülnek.

A helyzet a következő: a rendszer felépíti számunka a posztmodern kapitalizmus csillogó és vonzó álmvilágát, amelyért cserébe egyre több erőfeszítést, egyre kritikátlanabb önalávetést és konformitást, egyre gyakoribb átalakulást követel tőlünk. Napról napra több és újabb azonosulást várnak tőlünk – egyben korábbi önmagunk elhagyását. A másik oldalról pedig azzal fenyeget bennünket a rendszer, hogy ha nem ragaszkodunk görcsösen a kulturális kapitalizmus fogyasztói Kánaánjához, akkor pillanatok alatt a Kívül élehetetlen helyén találhatjuk magunkat. A nyugati metropoliszok *no go* zónáiban, a fejlett országok elmaradott régióiban és rozsdáövezeteiben, a katasztrófa által sújtott területekről ki nem mentettek között stb.

MI VAGYUNK MARX KOMMUNISTÁI?

Napjaink konzervatív korhangulata mögött jórészt az a vágy húzódik meg, hogy a kiváltságos helyek, amelyeken élünk, valamiképpen újra olyan harmonikusak, állandók és nyugodtak legyenek, mint (állítólag) korábban voltak. A nyugati világot az a vágy keríti hatalmába, hogy visszatérjenek a tőke korábbi periódusaiba (vagy idehaza a '80-as évekbe). Az állandó felfordulást okozó posztmodern kapitalizmusból a munkásság, a nemzetállam, a környezet, a család, a politika valamiféle utólag megkonstruált „aranykorába” – a modernitás időszakába. Orbán Viktor bázisának nagy részét azok teszik ki, akik nem tudnak (vagy akarnak) megfelelni a '89 utáni világ „kihívásainak”, akik nehezen tűrik az állandó bizonytalanságot, és a státuszvesztésnek, leértékelésnek élik meg a rendszer által támasztott aktuális kulturális elvárásokat. A *genderideológia* és



a szinglik elleni támadás egy olyan régi világ iránti nosztalgiára épít, amikor a férfiak még férfiak, a nők pedig nők voltak. Ahogyan Donald Trump a rozsdá-
államok hajdani kékgalléros munkásait szólította meg sikerrel, a Brexit a kevés-
sé globalizált területeken volt vonzó, úgy Orbán az 1989 után sorsára hagyott
magyar vidék méltóságát adja vissza.

De a baloldal is meg akar felelni az egyre erősödő konzervatív korszak-
szellemnek. Ma már a hagyományos baloldal egy része is prekariátusról beszél proleta-
riátus helyett. A prekariátus (a fogalom a *precarity*, vagyis bizonytalan helyzetű
kifejezésből születik) azokra a garanciákra vágyik, amelyek a régi munkásosztály

Végtelen tér – Kilátás az
innsbrucki obszervatóriumtól
a Hafelekar-hegyre
(Fortepan / id. Konok Tamás)

» a baloldalnak alapvető fordulatot kellene véghez vinnie

életét kiszámíthatóvá és biztonságossá tették a jóléti állam gyámsága idején, az '50-es, '60-as években. A szociáldemokrácia mai örökösei pedig a jóléti állam nemzeti keretek közötti helyreállítását szorgalmazzák, amely biztos szigetként jelenhet meg a globalizáció háborgó tengerében a választók „alul lévő” többsége számára. A jelenlegi baloldal számtalan képviselője osztozik a konzervatív korszak illúziójában: abban, hogy a nagy globális káoszról kiszakadva, a *szuverén* hatalmának égisze alatt *lehetséges a visszatérés a kapitalizmus valamely korábbi korszakához*, amikor még nem számolódott fel végérvényesen a természet, a normalitás, a rend, a hagyomány. Mindez persze önámítás.

Beszéljünk világosan: a 21. század elején hasonló helyzetben találjuk magunkat, mint azok a kézművesek, akiket Marx és Engels a kommunista eszmék legfontosabb hordozóiként azonosított az 1840-es évek Franciaországában. Ahogy utóbbi írja: a kommunisták, „amennyiben egyáltalán munkások voltak [és nem diákok, újságírók, filozófusok vagy kiugrott katonák – a Szerző], jóformán mind a tulajdonképpeni kézművesek közül kerültek ki. Ők nem burzsoák, de nem is proletárok. A legtöbb szabók voltak. Az, aki kizsákmányolta őket, még a nagy világvárosokban is többnyire csak a kismester volt, ám [...] ők is abban reménykedtek, hogy egyszer kismester válhat belőlük. [...] A legnagyobb becsületükre válik, hogy ők maguk, akik nem voltak teljes értékű proletárok, csupán a kispolgárságnak a modern proletariátus felé tartó függeléke, amely még nem került közvetlen ellentétbe a nagytőkével.” Craig Calhoun egyenesen „reakciós radikálisoknak” nevezi Marx kommunistáit, hiszen miközben kulturális értelemben inkább a közelmúlt világához kötődtek, felismerték, hogy *autonómiájukra és szabadságukra éppen úgy végzetes veszélyt jelentene az *ancient regime* tradicionalista viszonyainak visszatérése és a kapitalizmus végleges térnyerése – ezért számukra nincs más út, mint forradalom mindkettő ellen*. A kommunisták tehát az átmeneti korszak forradalmárai.

Ma éppen ez a helyzet: naivítás a konzervatívok részéről abban bízni, hogy az általuk képviselt (pre)modernista, merev és lokalista kultúra és a tőke által a rendszer alapjává tett posztmodern, fluid és globális kultúra között létrehozható bármiféle egyensúly. Polányi Károly munkássága után évtizedekkel nem lehet olyanokat mondani, mint hogy az ősi mítosz, a polgári kultúra, a hagyományos vallás, a munka, a család és a nemzet válik az életformánk alapjává, vagy hogy „minden valamirevaló kultúra egységes és minden kultúra alapját valamiféle vallás adja” (Pogrányi Lovas Miklós). Hozzáteve, hogy a baloldalnak szintén alapvető fordulatot kellene véghez vinnie: képviselőinek be kell látniuk, hogy számukra *egyaránt végzetes* a jobboldali kulturális ellenforradalom (érkezzen az helyből vagy a glóbusz valamely távoli „barbár” tájáról), mint a liberális-posztmodern kapitalista kulturális forradalom győzelme. Ha a múlt lezárult és visszatérése veszedelmes, a jövő pedig reménytelen, akkor a jelen alternatív és párhuzamos világot kell létrehozni. Számomra ezt jelenti az autonomizmus pozíciója.

(ELLEN)KULTURÁLIS HÁBORÚ: A KORONAVÍRUS ÉS A '20-AS ÉVEK

Korunk nagy kérdése újra, hogy megdöntsük vagy megreformáljuk a kapitalizmust. A tőke elleni *ellenkulturális háború* általam képviselt programjával kapcsolatban a hagyományos baloldal képviselőitől rendre azt a kritikát kapom, hogy „fogyasszunk kevesebbet, így majd a tőke éhen hal”, ám ez a projekt értelmezhetetlen, hiszen a világ lakosságának többsége éppen, hogy nem túl sokat, hanem túl keveset fogyaszt. Valójában pedig az ellenkulturális forradalom minden olyan formája kudarcra van ítélve, amely valamiféle kivonulól, puritanista, vagy primitivista irányban keresi a kibontakozás útját. Ezekkel az állításokkal teljesen egyetértek. Azonban szó sincs ilyesmiről. A 2020-ban kezdődő koronavírus-járvány tapasztalatai alapján talán mindenki számára kézzelfoghatóvá tehető, mi a küzdelem valódi tartalma.

Emlékezhetünk arra, hogy a „lezárások” milyen mély gazdasági visszaesést eredményeztek, a munkanélküliség rémét és a nagyvállalatok, a tőzsdék és a kormányok összeomlását pedig csak azért sikerült elkerülni, mert a vírus eléggé kegyesnek bizonyult a tőke képviselőihez. Valójában nem történt más, mint hogy az embereket átmeneti időre kivonták a kulturális kapitalizmus színtereiről: az autószalonok, az éttermek, a repülőterek, a turisztikai látványosságok, a szállodák, a szórakoztatóipari központok, a kulturális rendezvények, az irodák, a stadionok, az oktatási központok, a magánegészségügyi intézmények, a konditermek, a műkörömszalonok és a vásárlási hiteleket nyújtó bankfiókok kiürültek, a széles tömegek egy időre abbahagyták a fogyasztásnak minden olyan formáját, amit addig a „jó életként” tálaltak számukra.

A koronavírus-járvány bebizonyította, hogy a kapitalizmus felszámolása nagyon is lehetséges. Az akkori néhány hónap sajátossága éppen az volt, hogy lényegében tényleg csak a tőkés rendszer kulturális alapjait függesztették fel: a gyárak általában működtek, az építkezések folytatódtak, a mezőgazdaság ritmusa fennmaradt, a hűtőket televásárolták, a legfontosabb üzletek nyitva voltak, az emberi kapcsolatokat áthelyezték a virtuális térbe. A koronavírus politikáját valójában nem az jelentette, hogy a kormányok kezelni próbálták a munkanélküliséget, fenntartani az egészségügyet vagy éppen beszerezni az oltásokat. Az igazán megdöbbentő az volt, hogy kezdetben milyen mértékig támogatta a *mainstream* média, hogy a rendkívüli helyzetben a társadalom tagjai kezdjenek máshogy élni, mint korábban. Arra buzdítottak, hogy csak az igazán fontos dolgokkal törődjünk, mélyedjünk el önmagunkban, önkénteskedjünk, adakozunk, nézzünk színdarabot vagy online kiállítást, menjünk kirándulni az erdőbe, törődjünk egymással, játsszunk, sportoljunk, olvassunk, tanuljunk saját kedvünkre, használjuk ki a *home office* által adott időt pihenésre s tényleg legyünk együtt gyerekeinkkel stb.

Nem véletlen, hogy a média és a politika urai rövid időn belül rájöttek, hogy ez a helyzet a tőke számára elfogadhatatlan következményekkel járna, és elkezdtek a „normális életünkhöz való visszatérést” reklámozni. A lezárások utópiájává azt tették, hogy mikor mehetünk újra a tengerpartra kényeztetni magunkat. Ez nem csak a turisztikafüggő országoknak volt fontos (ahogy a hírekben gyakorta elhangzott) – legalább ennyire létérdeke volt azoknak a gazdaságoknak, ahol a fogyasztói kultúra leépülésétől tartottak. Németországban például a szűken vett kulturális ipar 2 millió embert foglalkoztat a magángazdaságban és a GDP 4 százalékát teszi ki, a tágan értelmezett szolgáltató szektor pedig (a név megtévesztő, hiszen ez nagyrészt a kulturális kapitalizmus által érintett ágazatokat fedi le) a munkavállalók 70 és a GDP 72 százalékát adja. A rendszer pediglen egy nem túl nagy visszaesés esetén már recseg-ropog.

Az ellenkulturális forradalom persze nem egyszerű szabotázs vagy puccs. Sokkal hosszabb folyamat. A lezárások ugyanakkor megmutatták, hogy igenis van más is azon túl, amit a tőke a „jó életként” próbál beállítani, igenis lehet autonómmá válni a kulturális kompozíció kényszereivel és ígéreteivel szemben. És azt is bebizonyították, hogy ha autonómmá válunk, a rendszer nem éli túl (még ha az új kultúra némely elemét integrálni is próbálja majd). Végezetül arra is rámutattak, hogy a baloldal jelenleg nem tud mit kínálni azoknak, akik „máshogy szeretnének élni” – de a jobboldal „régén minden jobb volt” üzenete is csak bizonyos keretek között vonzó az emberek számára.

Utóbbi mégis előnyben van, hiszen a 2008-as hitelválság után színre lépett baloldal a maga jól bejáratott mantráival, retró politikájával és reformista nosztalgiájával a koronavírus-járvány alatt teljes kudarcot vallott. Az évtized, amit a 2020-as pandémia megnyitott, feltehetőleg egészen más kérdésekről szól majd, mint a korábbi. A demokratikus és szociális forradalom nem tért vissza – ahogy azt sokan remélték. Ellenben egyre inkább az életmódunk, a civilizációnk és a szabadságunk lesz a tét. Ebben a kulturális világháborúban a jobboldal lassan elfoglalja saját lövészárkait egy konzervatív korszak eljövételében reménykedve. A különféle eklektikus ökológiai irányzatok már szintén mozgolódnak. A radikális-forradalmi baloldal ugyanakkor még a legelső lépéseket sem tette meg. Ideje volna felzárkózni. ■

**a jobboldal
előnyben van**

